

Maurizio Ferraris

Η βλακεία
είναι σοβαρή υπόθεση

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΟΥΛΑ

ΚΕΔΡΟΣ

Maurizio Ferraris: *Η βλακεία είναι σοβαρή υπόθεση*

Τίτλος πρωτοτύπου:

Maurizio Ferraris: *L'imbacillità è una cosa seria*

ISBN 978-960-04-4902-0

Μετάφραση: Κατερίνα Γούλα

Υπεύθυνη Τμήματος Επιμέλειας-Διόρθωσης: Μαρία Σπανάκη

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αναστασία Παπασταθοπούλου

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© 2016, by Società editrice il Mulino, Bologna

© Για την έκδοση στα ελληνικά, Εκδόσεις Κέδρος Α.Ε., 2018

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η μαζική βλακεία

Pauvre Belgique

« Ένας φτωχομαλάκας, που έχει τόση εξυπνάδα όση κι ένα άδειο τασάκι, νομίζει ότι ζει σε βιντεοπαιχνίδι και ό,τι ξέρει για το Κοράνι είναι μόνο κάτι ερμηνείες που έχει διαβάσει στο ίντερνετ».

Τα παραπάνω λόγια ανήκουν στον δικηγόρο του Σαλάχ Αμπντεσλάμ, ενός από τους δράστες της επίθεσης της 13ης Νοεμβρίου 2015 στο Παρίσι. Έχουμε μπροστά μας τη νιοστή απόδειξη της βλακείας ως ρίζας του κακού, η οποία υπονοεί ότι ένα οποιοδήποτε τέρας, όπως ο Φρανκενστάιν ή το Γκόλεμ, είναι πάνω απ' όλα ένας βλάκας, ένας foreign fighter, ή ένα βλαστάρι καλής οικογενείας που με τέσσερα φιλαράκια του αποφασίζει να κάνει μια σφαγή στην Ντάκα. Γιατί

όμως να μιλάμε για το Γκόλεμ και να καταλογίζουμε στη λογοτεχνία του φανταστικού την απτή καθημερινή πραγματικότητα; Όπως δείχνουν ο φτωχομαλάκας των Βρυξελλών (ένα πιθανό συμπλήρωμα στο *Pauvre Belgique* του Μποντλέρ), οι πλούσιοι μαλάκες της Ντάκα (δείτε τις φωτογραφίες στο Facebook) και, κυρίως, οι τόσο άγνωστοι επίσημοι ή ανεπίσημοι μαχητές κάθε πίστης, κόμματος ή τάσης, που κάνουν καθημερινές θυσίες στον βωμό της πιο τυφλής από τις θεές ποστάροντας και σχολιάζοντας, το Γκόλεμ υπάρχει και, στις μέρες μας, αποκαλείται διαδίκτυο.

Να κάτι που γνώριζε πολύ καλά ο Ουμπέρτο Έκο όταν λίγους μήνες πριν από τον θάνατό του έκανε μία δήλωση που προκάλεσε μορφασμούς αποδοκιμασίας και έβαλε φωτιά σε πολλές ένοχες συνειδήσεις, καθώς ισχυρίστηκε ότι στο διαδίκτυο μπορεί κανείς να διαβάσει πάρα πολλά έξυπνα πράγματα, αλλά το διαδίκτυο είναι επίσης ο χώρος μέσα στον οποίο μπορούν να γαλουχηθούν ολόκληρες λεγεώνες ηλιθίων.¹ Πώς τολμά; Σε ποιον αναφέρεται; Αναφέρεται, για

παράδειγμα, σ' εμένα και σ' εσένα, όλοι «ανθρώποι [που] έχουν την περιέργεια να μάθουν για τη ζωή των άλλων, αλλά είναι νωθροί όταν πρέπει να διορθώσουν τη δική τους», όπως έλεγε ο Αυγουστίνος.² Άνθρωποι πρόθυμοι να υποστηρίξουν ότι η ανθρωπότητα είναι τέλεια, αλλά την έχει διαφθείρει η τεχνολογία, η οποία την αλλοτριώνει, την απομακρύνει από τον εαυτό της, τη μεταμορφώνει και την παραμορφώνει, εν ολίγοις, την αποβλακώνει. Η γκρίνια, και η επίκληση της αλλοτρίωσης, είναι ένας τρόπος να γυρίσουμε το βλέμμα αλλού, αποστρέφοντάς το από το προφανές, δηλαδή από το γεγονός ότι η τεχνολογία όχι μόνο δεν αλλοτριώνει, αλλά αποκαλύπτει αυτό που πραγματικά είμαστε, πέρα από όνειρα και αυταπάτες. Δηλαδή, μεταξύ άλλων, έτοιμοι να διαδώσουμε και να διαιωνίσουμε τις χειρότερες κουταμάρες χάρη σε εργαλεία που μας επιτρέπουν να γίνουμε γνωστοί γι' αυτό που είμαστε, γνωστοποιώντας *urbī et orbī** τη βλακεία μας, η

* (λατινικά στο πρωτότυπο): στην πόλη και στον κόσμο. Παπική ευλογία. (Σ.τ.Μ.)

οποία είναι άλλωστε, μην το ξεχνάμε, ίδιον χαρακτηριστικό του ανθρώπου – καθώς η ευφυΐα και η αυταπάρνηση είναι, όπως όλοι γνωρίζουν, αρετές σπάνιες, που επευφημούνται μόνο και μόνο επειδή δεν είναι καθόλου συνηθισμένες.

Ο Νίτσε (θα επιστρέψουμε) έγραφε ότι ο άνθρωπος είναι ένα σχοινί τεντωμένο ανάμεσα στο ζώο και στον υπεράνθρωπο. Πιο συγκεκριμένα, είναι η μέση οδός ανάμεσα σε έναν βλάκα και στο αντίθετό του – ένα αντίθετο που πιθανόν να μην έχει κάνει ακόμα την εμφάνισή του στη σκηνή του κόσμου. Όσο κρέμεται πάνω από την άβυσσο, το τεντωμένο σχοινί αντιπροσωπεύει τον βλάκα, που δεν είναι *ni dieu ni bête*,* ούτε κρέας ούτε ψάρι και, κυρίως (αν το καλοσκεφτούμε, είναι τρομακτικό), *ούτε έξυπνος ούτε μη έξυπνος*. Ο Βίκο έβλεπε καθαρά ότι το παρελθόν του ανθρώπου ήταν φτιαγμένο από ζώα. Δεν έβλεπε όμως αρκετά καθαρά ότι το δρασκέλισμα της αβύσσου είναι πολύ πιο μακρύ απ' ό,τι θα περίμενε κανείς,

* (γαλλικά στο πρωτότυπο): ούτε θεός ούτε κτήνος. (Σ.τ.Μ.)

και ικανό να μετατρέψει ολόκληρη τη φιλοσοφία της Ιστορίας σε μια εποποιία της βλακειάς, η οποία θα ήταν απλούστατα η Ιστορία της λογικής και της ελευθερίας ιδωμένη από μια διαφορετική οπτική γωνία, το μισοάδειο ποτήρι της ανθρώπινης προόδου. Ο homo sapiens sapiens θα μπορούσε να θεωρηθεί ένας ενδιάμεσος βλάκας (κάτι που υποδεικνύει και η αλαζονική επιλογή ονομασίας, πόσο μάλλον η επανάληψή της), ιδού η υποψία που ελλοχεύει στα βάθη της εκπληκτικά πλούσιας (αν λάβουμε υπόψη την απειλή του υπερβατικού tu quoque) βιβλιογραφίας πάνω στη βλακεία.³

Προς τι η έκπληξη; Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει τίποτα πιο ηλίθιο από το να ξαφνιαζόμαστε από τη βλακεία και, γενικά (και ετυμολογικά), ηλίθιος (stupidus) είναι αυτός που εκπλήσσεται (stupēsi). Επομένως, ηλίθιος είναι πάνω απ' όλα ο προαναφερθείς θρύλος της φιλοσοφίας που γεννιέται από το θάμβος, μια απορημένη στάση και μια καχύποπτη προδιάθεση που δεν υπόσχονται κατ' ανάγκη κάποια λύτρωση (θα επανέλθω στο θέμα αυτό στο τέταρτο κεφάλαιο, όπου θα

εξετάσω τη διαλεκτική του βλακισμού). Πράγματι, ηλίθιος είναι αυτός που κάνει τον ηλίθιο, σύμφωνα και με την ετυμολογία της μαμάς του Φόρεστ Γκαμπ, η οποία εννοεί, και έχει δίκιο, ότι η βλακεία είναι μια συμπεριφορά, όπως, για παράδειγμα, το να πέσεις στο πηγάδι χαζεύοντας τα αστέρια, ασχέτως αν πρόκειται για συμπεριφορά αυθεντική ή προσποιητή (όπως στο ρητό «κάνε το κορόιδο για να τη βγάλεις καθαρή»).

Τι έλεγε λοιπόν ο παραφρασμένος μας Σοπενχάουερ; «Ο κόσμος είναι γεμάτος μαλάκες». Ιδού η αποκάλυψη των Μπουβάρ και Πεκισέ στον Φλομπέρ, ιδού τι μας αποδεικνύει η ψυχολογία της σκέψης,⁴ η οποία μας μιλά για μια ανθρωπότητα διαμορφωμένη στις σαβάνες και εκσφενδονισμένη, σε καιρούς εξελικτικά εξωφρενικούς, σε κοινοβούλια, σε πανεπιστήμια και σε εταιρίες. Από την αρχηγία των ενόπλων δυνάμεων⁵ μέχρι τα πιο ταπεινά κλιμάκια της δημόσιας διοίκησης,⁶ η παρουσία αυτή γίνεται αισθητή, και όχι σε αμιγώς θεωρητική μορφή, αλλά δραστήρια, ταραχώδη, πυρετική.

Το γεγονός ότι ο άνθρωπος αποδεικνύεται τόσο πρόθυμος να κινητοποιηθεί, ορμώμενος από τις πιο διαφορετικές αιτίες (μια κήρυξη πολέμου, μια καλλιτεχνική εγκατάσταση, έναν αγώνα ποδοσφαίρου ή ένα μείλ),⁷ δείχνει ότι περισσότερο η κίνηση παρά ο στοχασμός, και η κατανόηση που μπορεί ενδεχομένως να προκύψει, αντιστοιχεί στη βαθιά φυσική κλίση ενός πιθήκου που άρχισε κάποτε να τρέχει στις σαβάνες και έκτοτε δεν έχει σταματήσει, μολονότι έχει δώσει και άλλες ονομασίες σε αυτή την κίνηση και την έχει ενισχύσει με τεχνικά μέσα. Αυτήν ακριβώς την αταβιστική κατάσταση αναβιώνει ο Φόρεστ Γκαμπ όταν κερδίζει τον εθνικό θαυμασμό ξεκινώντας να διατρέξει ολόκληρες τις Ηνωμένες Πολιτείες. Έτσι δεν λέει η παροιμία; «Όποιος δεν έχει μυαλό έχει πόδια».

Βλακεία και δημιουργικότητα

Ω χέρια. Η σκέψη, έλεγε ο Χάιντεγκερ, είναι χειρωνακτικό έργο, επομένως ο χειρουργός θα

έπρεπε να βρίσκεται στην κορυφή της σκέψης, μόνο που πολλές φορές θα ήταν καλύτερα να μείνει με σταυρωμένα χέρια, όπως δείχνει η περίπτωση ενός χειρουργού, του πρώην δημάρχου της Ρώμης Ιγκνάτσιο Μαρίνο, ο οποίος υπήρξε πρωταγωνιστής μιας σταδιοδρομίας η *βλακώδης* κατάληξη της οποίας πήρε τέτοιες διαστάσεις (δικαίως ή αδικώς, δεν είναι εκεί το θέμα) που αξίζει να διερευνηθεί (Fragwürdig). Υπάρχει ένας απaráβατος νόμος: όσο περισσότερο ο γυμνός πίθηκος παριστάνει ότι είναι Weltbildend, κοσμοπλάστης, όσο περισσότερο αποκτά ή νομίζει ότι αποκτά πρόσβαση στη δημιουργικότητα, τόσο περισσότερο θέτει σε κίνηση μια δραστηριότητα από την οποία γεννιούνται όχι μόνο μυθιστορήματα και δοκίμια (αυτό θα ήταν το λιγότερο), αλλά και πολιτικά προγράμματα και πραγματικές δράσεις. Δεν υπάρχει γενοκτονία που να μην κρύβει στο βάθος της ένα ποσοστό δημιουργικότητας, ένα κάποιο Kunstwollen,* έστω και

* (γερμανικά στο πρωτότυπο): καλλιτεχνική πρόθεση, καλλιτεχνική βούληση. Έννοια του Αλόις Ριγκλ. (Σ.τ.Μ.)

στραβά καταχωνιασμένο, όπως, για παράδειγμα, στη μικρή βιοτεχνία του δόκτορος Μένγκελε. Ο έλεγχος της δημιουργικότητας, ο εξορκισμός της στον βαθμό του εφικτού και του θεμιτού, φαίνεται να είναι η βασιλική οδός προκειμένου να απαγορευτεί στη διεστραμμένη πρωτοτυπία να διεισδύσει στην παράδοση, ή στα λουριά⁸ που καθοδηγούν την κρίση μας ως ατελών όντων. Δεδομένου ότι δεν είμαι δημιουργικός, σκέφτηκα να συντάξω έναν Δεκάλογο, όπως ο Δημιουργός. Επειδή όμως μου λείπει και η ελάχιστη ακόμη δημιουργικότητα (έτσι ελπίζω, τουλάχιστον), η ιδέα αυτών των κανόνων είναι αντιγραφή από ένα ωραιότατο βιβλίο κάμποσων χρόνων πίσω, του *Φτιάξε την δυστυχία σου μόνος σου** του Πολ Βατζλάβικ.

1. *Σκεφτείτε οτιδήποτε εκτός από έναν ροζ ελέφαντα.* Φυσικά, τον σκεφτήκατε. Το να ζητάτε από κάποιον να γίνει δημιουργικός δεν διαφέρει

* Πολ Βατζλάβικ, *Φτιάξε την δυστυχία σου μόνος σου*, μτφ. Α. Γκίκας, Αθήνα, Εκδόσεις Αλήστου Μνήμης, 2001. (Σ.τ.Μ.)

πολύ, και η πρόταση μιας μεθόδου δημιουργικότητας δεν μοιάζει να διαφέρει από την εντολή για ανυπακοή ή από τη διαταγή για φυσικό φέροισμο. Έτσι, ακριβώς όπως όταν μας λένε να φερθούμε φυσικά αρχίζουν οι ταχυπαλμίες, οι ερυθριάσεις και τα βεβιασμένα χαμόγελα (σου έρχεται μάλιστα να πεις πως, όχι, είσαι ολότελα προσποιητός), έτσι και στη διαταγή για δημιουργία γεννιέται η επιθυμία να προβάσουμε μια παθητική αντίσταση: όχι, δεν θα δημιουργήσω τίποτα, ακόμη κι αν με βασανίσουν.

2. *Πηγαίνετε σε καταπιεστικά σχολεία.* Έτυχε να διαβάσω τον ιστότοπο ενός τύπου που τα έβαζε με το σχολείο ισχυριζόμενος ότι καταπιέζει τη δημιουργικότητα. Μια ιστορία χιλιοειπωμένη (και συνεπώς ελάχιστα δημιουργική), η οποία αδυνατούσε να εξηγήσει πώς γίνεται τόσοι δημιουργοί να έχουν βγει στο παρελθόν από τα ίδια αυτά σχολεία, και μάλιστα σε εποχές στις οποίες ήταν τρομερά καταπιεστικά. Το φοβερό είναι ότι αυτός ο τύπος που τα έβαζε με το σχολείο είχε ανοίξει κι ο ίδιος ένα. Όπως και να έχει, η καταπίεση οξύνει

τον νου, ενώ η προτροπή προς τη δημιουργικότητα αποδεικνύεται παραλυτική.

3. *Μην υπερβάλλετε με τις ιδέες.* Ο Χέγκελ είπε κάποτε κάτι τρομερά αληθές: οι ιδέες δεν κοστίζουν πιο ακριβά από τα μήλα. Σχετικά με αυτό, μου διηγήθηκαν κάποτε ένα ανέκδοτο, δεν ξέρω κατά πόσο είναι αληθινή ιστορία, αλλά εκφράζει πολύ καλά αυτό που θέλω να πω. Μια φορά κάποιος συνάντησε τον Αϊνστάιν και του είπε: «Εγώ σηκώνομαι κάθε πρωί στις πέντε και καταγράφω τις ιδέες μου». Και ο Αϊνστάιν του απάντησε: «Εγώ, πάλι, όχι. Ξέρεις, εγώ από ιδέες άντε να είχα μια δυο το πολύ».

4. *Αντιγράφετε, μη δημιουργείτε.* Το μυστικό της δημιουργικότητας δεν είναι κρυφό από κανέναν. Για να γίνετε δημιουργικοί πρέπει να κάνετε το αντίθετο ακριβώς από αυτό που συνιστούσε εκείνος ο τύπος του σχολείου της δημιουργικότητας: πρέπει να αντιγράφετε, να αντιγράφετε και πάλι να αντιγράφετε. Όταν όλα όσα έχουμε αντιγράψει αρχίσουν να μας βγαίνουν από τη μύτη, όταν κάθε στίχος, κάθε νότα, κάθε σχέ-

διο θα μας μοιάζει με παράθεμα, τότε θα γίνουμε δημιουργοί ή (τουλάχιστον) θα πάψουμε να είμαστε μιμητές. Αυτό δεν ισχύει μόνο για την τέχνη, αλλά για τη ζωή στο σύνολό της, όπου (προσέξτε) τις περισσότερες φορές οι μαθητευόμενοι επαναλαμβάνουν γνωστά ήδη σχήματα, ακριβώς όπως οι άπειροι συγγραφείς χρησιμοποιούν τα κλισέ. Το πρόβλημα είναι πολύ απλό: κάνουμε το λάθος να συγχέουμε την ευφυΐα με την ασυδοσία· ο ευφυής δεν έχει λιγότερους κανόνες από τους άλλους, έχει πολύ περισσότερους.

5. *Προτιμήστε την εύρεση, όχι την εφεύρεση.* Για την αντιγραφή, η απογραφή και ο κατάλογος είναι πολύ βοηθητικά, οι Λατίνοι το γνώριζαν ήδη. Το ρήμα «*inventio*» στα λατινικά σημαίνει δύο πράγματα: την ιδέα που μοιάζει να γεννιέται από το μηδέν, την εφεύρεση δηλαδή του εφευρέτη, και την ιδέα που βρίσκουμε σε ένα ευρετήριο («*inventio*» σήμαινε επίσης καταλογογράφω, βρίσκω τους σωστούς κοινούς τόπους για να συντάξω λόγους με ρητορική πειθώ). Σήμερα

δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να βοηθήσει την εφεύρεση όσο η καταλογογράφηση, και μάλιστα με τις αλεξανδρινές προδιαγραφές που μας προσφέρει το ίντερνετ. Αν, πάλι, δεν καταφέρνουμε να κάνουμε εφευρέσεις μόνοι μας, έχουμε τουλάχιστον επίγνωση ότι ορισμένες υποτιθέμενες νέες ανακαλύψεις είναι «παλιές όσο κι ο κούκος».⁹

6. *Ταξινομήστε, μην κατασκευάζετε.* Η συγκεκριμένη αρχή προκύπτει απευθείας από την προηγούμενη. Τι κούραση, στο κάτω κάτω, τραβάνε οι δημιουργοί, και τι απόλαυση, αντίθετα, νιώθουν οι ταξινομητές, οι οποίοι βάζουν τάξη στο χάος, απ' ό,τι κι αν αυτό αποτελείται.

7. *Εξηγήστε με παραδείγματα, όχι με υπεραπλοστεύσεις.* Ο Λάιμπνιτς έλεγε: όποιος έχει δει προσεκτικά περισσότερες μορφές φυτών και ζώων, κάστρων ή σπιτιών, όποιος έχει διαβάσει περισσότερα μυθιστορήματα ή ευρηματικές αφηγήσεις έχει περισσότερες γνώσεις από κάποιον άλλο, ακόμη και αν σε όλα αυτά που έχει δει ή ακούσει δεν υπάρχει η ελάχιστη αλήθεια. Τα παραδείγ-

ματα είναι πλούσια, αποτελούν αστείρευτη πηγή βοήθειας και είναι ό,τι ωραιότερο έχει να προσφέρει η κουλτούρα, η οποία έτσι δεν παραλύει τη δημιουργικότητα αλλά, αντίθετα, την καθιστά εφικτή.

8. *Αναζητήστε αντικείμενα και όχι υποκείμενα.* Ο Άμλετ έλεγε: «Υπάρχουν πάρα πολλά σε γη και ουρανό, που η φιλοσοφία ούτε καν τα ονειρεύεται».* Και ο Ρίλκε: «Αυτόν τον κόσμο ύμνησε στον άγγελο, όχι τον ανείπωτο [...] δειξ' του το απλό, που από γενιά σε γενιά διαμορφωμένο σαν κάτι δικό μας ζει πλάι στο χέρι μας, μέσα στο βλέμμα. Μίλησέ του για τα πράγματα. Έκπληκτος θα μείνει».** Τα αντικείμενα που γεμίζουν τη ζωή μας είναι ένα σύμπαν συγκεκριμένων παραδειγμάτων και, επιπλέον, δεν είναι ικανά (κατά κανόνα) για

* Ουίλιαμ Σαίξπηρ, *Άμλετ*, μτφ. Ε. Μπελιές, Αθήνα, Κέδρος, 2007, σ. 46. (Σ.τ.Μ.)

** Από την Ένατη από τις *Ελεγείες του Ντουίνο* του Ράινερ-Μαρία Ρίλκε. Για την ελληνική γλώσσα, *Ελεγείες του Ντουίνο*, μτφ. Σ. Σελαβής, Αθήνα, Περισπωμένη, 2011, σ. 67-69. (Σ.τ.Μ.)

τις απάτες και τις αυταπάτες των υποκειμένων. Αν τους ρίξουμε μια προσεκτική ματιά, μπορούμε να αποσπάσουμε από αυτά έναν σωρό ιδέες και λύσεις ή, στη χειρότερη των περιπτώσεων, μπορούμε να γεμίσουμε σελίδες και σελίδες, όπως κάνει ο Μπαλζάκ όταν δεν ξέρει τι συνέχεια να δώσει στα μυθιστορήματά του.

9. *Στείλτε τους δημιουργικούς στον δημιουργό τους. Όχι με την κακή έννοια, αλλά έτσι, με την καλή, να τους έχει να τους χαιρέται Εκείνος. Εμείς θα παραμείνουμε κοινοί και επαναλαμβανόμενοι.*

10. *Στήστε ένα μνημείο στον Μπουβάρ και στον Πεκισέ. Ο κοινός τόπος, το προφανές και το αδιάλλακτο, όχι μόνο έχει με το μέρος του την έλλειψη αξιώσεων, την ταπεινή ύπαρξη που ωθεί στην επιείκεια και στην ενσυναίσθηση, αλλά αποκαλύπτει τη μεταφυσική ουσία του κόσμου. Αυτό είσαι.*

Βλακεία και θεωρία τεκμηρίωσης*

Tat tvam asi,** αυτό είσαι: η ζωή, ένα παραμύθι που το διηγείται ηλίθιος,¹⁰ και η βασιλεία των ουρανών θα κατακτηθεί από τους πτωχούς τω πνεύματι (Ματθ. 5: 3). Να κάτι που πρέπει να βάλει σε σκέψεις τη φιλοσοφία αλλά και την ανθρωπολογία, η οποία τον περασμένο αιώνα επέμεινε στον δομικά αδύναμο χαρακτήρα του ανθρώπου, πεινασμένου για παρατεταμένες γονικές φροντίδες και για τεχνικά συμπληρώματα της ανημπόριας

* Η έννοια της *documentalITÀ* εισήχθη από τον ίδιο τον Μαουρίτσιο Φεράρις (για πιο αναλυτική παρουσίαση βλ. Ferraris, M., *DocumentalITÀ. Perché è necessario lasciar tracce*, Ρώμη-Μπάρι, Laterza, 2009· Ferraris, M. «Documentality or Europe», *The Monist*, 2009, 92, σ. 286-314) και αντιστοιχεί σε μια οντολογική προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας, κάνοντας λόγο για μια θεωρία των τεκμηρίων, των αρχείων, των ντοκουμέντων ως κοινωνικών αντικειμένων, διακριτών από τα φυσικά και τα ιδεατά αντικείμενα. (Σ.Τ.Μ.)

** Σανσκριτική φράση που αποδίδεται ως «αυτό είσαι» ή «εσύ είσαι αυτό», μία από τις τέσσερις «θεμελιώδεις ρήσεις» (*mahāvākyas*) των *Ουπανισάδων*, ινδουιστικών ιερών κειμένων. (Σ.Τ.Μ.)

του.¹¹ Για άλλη μια φορά, η ετυμολογία είναι διαφωτιστική. Η λέξη «imbecille» προέρχεται από το in-baculum, δηλαδή χωρίς μαγκούρα, και σημαίνει τον άνθρωπο που δεν έχει στήριγμα, που είναι ανήμπορος, με άλλα λόγια, να ενσαρκώσει την τρίτη ηλικία της ζωής στο αίνιγμα που θέτει στον Οιδίποδα η Σφίγγα: εν ολίγοις, ο άνθρωπος στη φυσική του κατάσταση χωρίς τεχνικά, νομικά ή κοινωνικά βοηθήματα, είτε αυτά είναι φύλλα συκής είτε προβιές, ρόπαλα, τροχοί, αναπτήρες ή κινητά τηλέφωνα. Το χειρότερο είναι ότι η ανεπάρκεια καταλήγει να διπλασιάζεται και περιγράφει επακριβώς αυτό που στη συνέχεια θα ορίσω ως «διαλεκτική του βλακισμού», αντίστροφη και συμμετρική της πιο πολυσυζητημένης, αλλά απείρως μικρότερης εμβέλειας, διαλεκτικής του διαφωτισμού.¹² Από τη μία πλευρά υπάρχει η φυσική ανεπάρκεια, η οποία επιβάλλει την ανάπτυξη της τεχνολογίας και της κοινωνίας· από την άλλη πλευρά υπάρχει η πολιτισμική ανεπάρκεια, η ακαταλληλότητα της ανθρωπότητας απέναντι στα δημιουργήματά της, κάτι ιδιαίτερα εμφανές στο διαδίκτυο.